

châfé'îtes). 2. *Hâşiye 'alâ Şerhi 'Akâ'id-n-Neseî (el-Kavlû'l-vefî li-Şerhi 'Akâ'id-n-Neseî)*. Necmeddin en-Neseî'nin meşhur akaid risâlesine Tefâtânî'nin yaptığı şerhin hâşiyesidir. 3. *Havâşî 'alâ Hâşiyeti'l-Hayâlî*. Tefâtânî'nin anılan şerhine Hayâlî'nin yaptığı hâşiyenin hâşiyesi olup önceki eserle aynı kitap olması muhtemeldir. 4. *Hâşiye 'alâ Fethi'l-muğîs*. Zeynüddin el-İrâkî'nin hadis usulüne dair manzum eseri *el-Elfiyye*'ye yine kendisinin yaptığı *Fethu'l-muğîs* adlı şerhin hâşiyesidir. 5. *Hâşiye 'alâ Şerhi Sa'dî'd-dîn li'l-'İzzî fi't-taşrîf* (Nüzhetü'n-nâzır bi't-tarf fi'lmi's-sarî). İzzeddin ez-Zencânî'nin *el-'İzzî fi't-taşrîf*'ine Tefâtânî'nin yaptığı şerhin hâşiyesidir. 6. *Fethu'r-rabbî'l-melik li-Şerhi Elfiyyeti İbn Mâlik*. 7. *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Çârperdi li-Şâfiyeti İbni'l-Hâcib*. 8. *Manzûme fi'd-dâl ve'z-zâl* (bu eserlerin yazma nüshaları için bk. Pertsch, I, 237; II, 216-217, 241; Hitti v.dğr., s. 467-468, 531; Brockelmann, GAL, I, 549; Suppl., I, 498, 525, 536, 612, 760; Selâhaddin el-Müneccid, s. 18).

BİBLİYOGRAFYA :

Sehâvî, *ed-Đaw'ü'l-lâmi'*, VIII, 286-287; İbn İyâs, *Bedâ'î'u'z-zühûr*, IV, 253; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, I, 80, 82; Keşfü'z-zunûn, II, 1140, 1146; İbnü'l-Gazzî, *Divânü'l-İslâm* (nşr. Seyyid Kisrevî Hasan), Beyrut 1411/1990, III, 398; Pertsch, *Gotha*, I, 237; II, 216-217, 241; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1416-1417; Tebrîzî, *Reyhâne-tü'l-edeb*, VII, 147-148; P. K. Hitti v.dğr., *Descriptive Catalog of the Garret Collection of Arabic Manuscripts in the Princeton University Library*, Princeton 1938, s. 467-468, 531; İzzâhu'l-meknûn, II, 136, 169, 662; Brockelmann, GAL, I, 492, 549; Suppl., I, 498, 525, 536, 612, 677, 760; II, 440; A. S. Fulton – M. Lings, *Second Supplementary Catalogue of Arabic Printed Books in the British Museum*, London 1959, s. 108, 352, 521; M. Cemâleddin eş-Şurbâcî, *Ķā'ime bi-evâ'ili'l-maḥbû'āti'l-'Arabiyye-ti'l-maḥfûza bi-Đāri'l-kütüb*, Kahire 1383/1963, s. 162, 222; A. G. Ellis, *Catalogue of Arabic Books in the British Museum*, London 1967, I, 163-164; II, 204, 208-209; Esmâ el-Hımsî, *Fihrisü maḥtûḥâtü Dāri'l-kütübî'z-Zāhiriyye: 'ulûmü'l-luḡati'l-'Arabiyye*, Dimaşk 1393/1973, s. 467; Âyide İbrâhim Nasîr, *el-Kütübü'l-'Arabiyye elletü nüṣiret fi Mısr beyne 'amey 1926-1940*, Kahire 1980, s. 54; Selâhaddin el-Müneccid, *el-Maḥtûḥâtü'l-'Arabiyye fi Filistin*, Beyrut 1982, s. 18; M. Murâd ed-Debbâğ, *Bilâdünâ Filistin*, Amman 1405/1985, I/2, s. 73-74; Mu.F. IV, 155; J. Schacht, "İbn Kâsım al-Ghazzî", *EP* (İng.), III, 817; Mehdi Silmâsî, "İbn Kâsım Gazzî", *DMBİ*, IV, 435-436.

CENGİZ KALLEK

İBN KASÎ, Ebü'l-Kâsım

(أبو القاسم ابن قسي)

Ebü'l-Kâsım Ahmed b. Hüseyin
eş-Şilbî el-Mirtülî
(ö. 546/1151)

Endülüs'teki

tasavvuf akımının temsilcilerinden,

Murâbıtlar aleyhindeki

"sevretü'l-mürîdîn" hareketinin lideri.

Mirtüle'de (Mertola) doğdu. İspanyol veya Roma asıllı mühtedi bir aileden geldiği kaydedilir. İbn Kasî diye tanınmasından hareketle Endülüs tarihinde önemli bir yeri bulunan mevâlî kabilesi Benî Kasî'ye mensup olduğu söylenebilir (İbn Sâhibüs-salât, s. 207). Gençlik yıllarında daha çok ticaretle uğraşan, zekâsı ve edebî kabiliyetiyle kısa zamanda çevresinin dikkatini çeken İbn Kasî, Endülüs'ün batı kısmında İbnü'l-Arif ve öğrencisi İbn Berrecân'ın etrafında gelişip güçlenen felsefi-bâtınî karakterli tasavvuf akımına ilgi duydu; bu sûfilerin ders halkalarına katılarak tasavvuf ve tarikat kültürünü zenginleştirdi. Büyük ölçüde Mâlikî fakihlerinin baskısı yüzünden tasavvuf, felsefe ve kelâmıla meşgul olmanın menedildiği bir sırada felsefi-bâtınî ve tasavvufî mahiyetteki kitapları müridlerine okutan İbnü'l-Arif ve İbn Berrecân'ın, Murâbıt Hükümdarı Ali b. Yûsuf b. Taşfîn'in emriyle Merakeş'e getirtilerek hapsedilmeleri üzerine (Ad-das, *The Legacy of Muslim Spain*, s. 913, 919-920) İbn Kasî, Şilb'in (Silves) Cille köyünde bir ribât inşa ettirip hocalarının tasavvufî faaliyetini sürdürdü. Endülüs ulemâsınca sevilmeyen Gazzâlî'nin izinde olduğunu ileri sürerek yakılması için fetva çıkarılmış bulunan *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*'i okutmaya başladı. Bu şekilde yönetimin katı uygulamalarından memnun olmayan kesimlerin sempatisini kazandı ve kısa süre içinde oldukça geniş bir mürid halkası oluşturmaya muvaffak oldu. İbnü'l-Kabile diye tanınan Muhammed b. Yahyâ ile birlikte Şilb'in ileri gelen ailelerinden ve aynı zamanda büyük bir kumandan olan Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ömer gibi kişiler de ona katıldı. Böylece "Mürîdîn" olarak anılan tasavvufî görünümlü bu topluluk Murâbıtlar aleyhindeki siyasî muhalefet hareketinin çekirdeğini oluşturdu.

İbn Kasî, kısa zamanda bütün İspanya'nın şeyhi ve millî önderi olarak görülmeye, hatta Mehdiîğinden söz edilmeye,

hakkında kerâmetler ve menkıbeler anlatılmaya başlandı. Ali b. Yûsuf'un ölümü üzerine devlet yönetiminde doğan boşluğu fırsat bilen İbn Kasî, elde ettiği mânevî otoriteye ve müridlerinin çokluğuna güvenerek bir ayaklanma başlattıysa da (537/1143) isyan Murâbıtlar tarafından hemen bastırıldı. Bunun önemsiz bir yenilgi olduğuna, yakında nihaî zafere ulaşacaklarına müridlerini inandırmaya çalışan İbn Kasî, buna rağmen bulunduğu ribâtta hayatını tehlikede gördüğü için Mirtüle'ye geçerek burada Cevze köyünde Benî Sünne diye anılan bir topluluğun arasında gizlenip müridlerini yönetmeye devam etti. Bu arada mensuplarından Muhammed b. Yahyâ'nın kumandasındaki güçler onun emriyle Mirtüle Kalesi'ni ele geçirdi. İbn Kasî bütün müridlerinin burada toplanmasını emredince Endülüs'ün çeşitli yörelerinde bulunan pek çok kişi Mirtüle'ye geldi. Ancak Murâbıt kumandanlarından Yahyâ b. Gâniye'nin çalışmaları sonucunda Yâbüre'de (Evora) İbn Vezîr, Şilb'de Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ömer b. Münzir adlı iki müridi İbn Kasî aleyhinde bir faaliyet başlattı. Bunun üzerine Mürîdîn hareketinin başarılı olabilmesi için Muvahhidler'in de desteğine ihtiyaç duyan İbn Kasî, o sırada Tilimsân'da bulunan Muvahhid Hükümdarı Abdülmü'min el-Kûmî'ye bir mektup yazarak kendisini desteklemesini istedi ve sağladığı kuvvetlerle kısa zamanda Tureyf ve Cezîretülhadrâ'yı ele geçirerek Şilb'e kadar ulaştı. Burada kendisini emir ilân etti, adına para bastırdı. Fakat Muvahhidler'in işbirliği'ni ele geçirmesinden sonra onları tebrik amacıyla şehirden ayrılınca Şilb halkı kendisine isyan etti. Dönüşte bu ayaklanmayı bastırmak için Portekiz Kralı Alphonse Enrique'dan yardım istedi. Bu girişimi çok tehlikeli bir iş birliğinin başlangıcı olarak gören Şilbliler, bir gezi düzenleyerek oğlu Hüseyin'i şehir dışına çıkardıktan sonra İbn Kasî'yi öldürdüler (546/1151). Böylece Endülüs'te Mürîdîn hareketi ortadan kalkmış oldu. Villar gibi bazı çağdaş araştırmacılar, bu hareketi ırkî bir temele dayandırarak İspanyol asıllıların yabancılara karşı baş kaldırısı olarak değerlendiriyorsa da (İbrâhim el-Kâdirî Bûtışş, s. 164) bu telakki dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle isabetli görülmemiştir.

Daha önce Doğu İslâm dünyasında başlayan felsefi hareket Mâlikîler'in katı muhalefetine rağmen İbn Meserre, İbn Bâc-

İBN KASÎ

(bk. KASÎ).

ce, İbn Tufeyl ve İbn Rüşd'ün çalışmalarıyla Magrib'de de gelişip güçlenirken İhvân-ı Safâ tesirleri taşıyan bâtinî-tasavvufî düşünceler de İbnü'l-Arif, İbn Berrecân ve İbn Kasî gibi sûfîler tarafından savunulmuştur. Bu şekilde Endülüs'te zühde dayalı tasavvuftan felsefî tasavvufa geçişi sağlayan bu sûfîler, önceleri kendilerine Gazzâlî'yi örnek alarak onun eserlerini okuyup fikirlerini gizlice yayarken daha sonra Eflâtun ve Yeni Eflâtunculuğun etkisiyle Doğu'da oluşan İshrâkîlik'ten de etkilenmişlerdir.

İbn Kasî'nin dinî ve tasavvufî görüşlerinin yer aldığı tek eseri *Hal'u'n-na'leyn ve iktibâsü'n-nûr min mevzi'l-kademeyn* adını taşımaktadır. Müellif muhtemelen, büyük saygı duyduğu Gazzâlî'nin *Mişkâtü'l-envâr*'da (s. 73-74) yer alan sembolizminden ve İhyâ'daki "hal'u'n-na'leyn" yorumundan istifade ile eserine ad olarak verdiği, aslında Tâhâ sûresinin 12. âyetindeki bir anlatımdan alınan "hal'u'n-na'leyn" şeklindeki ifadeyi, kulun bedenî alâkalardan arınıp Allah'ın huzurunda durma makamı için kullanmakta ve bu makama ulaşan kişiyi, aynı âyetteki bilgiye göre "mukaddes vadi"-de Hz. Mûsâ'ya vâki olduğu gibi Cenâb-ı Hakk'ın tecelli edip onu ledünnî bilgiye mazhar kılacağını ileri sürmektedir (*Hal'u'n-na'leyn* vr. 20^a-30^a). İbn Kasî, Allah'ın isim ve sıfatlarını "varlık daireleri" (felekler) diye adlandırmakta, kozmolojisini iç içe halkalar şeklindeki bir varlık tasavvuru üzerine kurmakta, mevcudatı da hayat, rahmet, arş-ı azîm, arş-ı mecîd, semâ ve arz felekleri olmak üzere altı halkaya ayırmaktadır (a.g.e., vr. 34^b-37^b). Ona göre esmâ-i hüsnâdan her biri bütün isimlerin yerine kullanılabilir. Allah'ın isimlerinin bir zâhir, bir de bâtın yönünün bulunup Allah bu isimlerin bâtın yönüyle melekût âlemine, zâhir yönüyle de mülk âlemine hükmeder. İlahî ilimlere ihbârî ve ledünnî (keşfî) olmak üzere ikiye ayrılır; sâlik, kararlı davranıldığı ve tarikat âdâbını yerine getirdiği takdirde birinci bilgi basamağından ikincisine geçebilir. Allah'tan gelmiş olması açısından bu bilgiler arasında fark bulunmamakla beraber birincisi vasıtalı, ikincisi doğrudan elde edilen bilgidir. İbn Kasî, peygamberlerin yanı sıra diğer insanların da gereklerini yerine getirdikleri takdirde her iki bilgiye mazhar olabileceklerini ileri sürmekte (a.g.e., vr. 25^a), bunların içinde kendisinin de bulunduğunu, hatta bütün kapalı kapıların kendisine

açıldığını, eserini de daha önce Hz. Mûsâ'ya, Yûsuf ve Hızır'a verilen bilgiler türünden bir ilimle yazdığını iddia etmekte, bu bilgisine dayanarak Kur'an'da geçen "arş, sâk, kadem, nûn, kalem" gibi kelimelere bâtinî mânalar vermektedir.

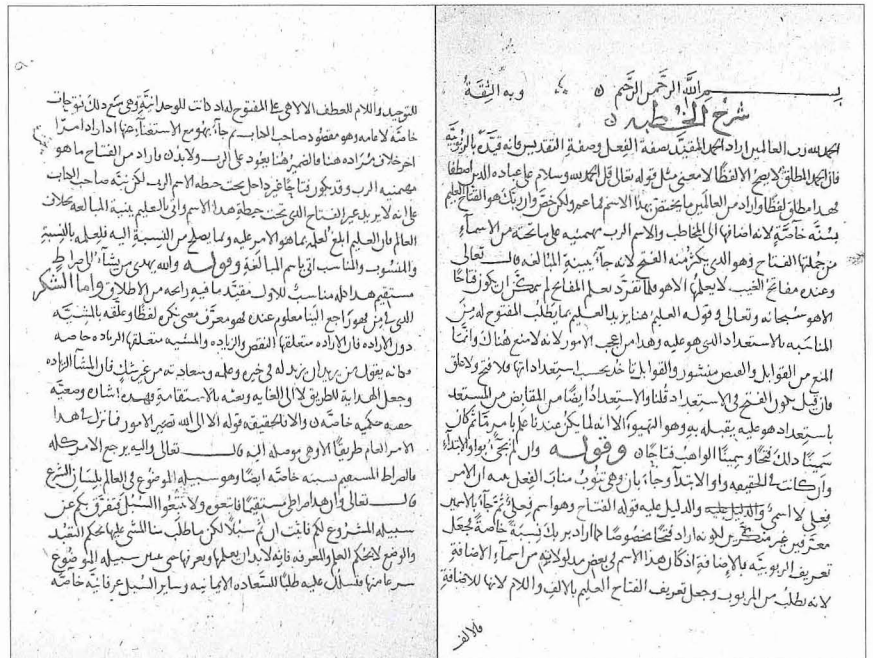
Gazzâlî, İbnü'l-Arif ve İbn Berrecân gibi sûfîlerden etkilenmiş olan İbn Kasî başta Muhyiddin İbnü'l-Arabî olmak üzere birçok sûfîyi etkilemiştir. Onun ilâhî isimlere dair görüşlerini İbnü'l-Arabî geliştirerek "tecellî-i ilâhî" şeklinde ifade etmiştir (İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, III, 318, 423-424). Endülüs tarihiyle ilgili *el-Men bi'l-imâme* adlı eserin müellifi olan İbn Sâhibüs-salât'ın, İbn Kasî tarafından başlatılıp sürdürülen Mürîdîn hareketini konu edinen *Şevretü'l-Mürîdîn* adlı bir kitabı olduğu bilinmekteyse de nüshasının mevcudiyeti tesbit edilememiştir. Vincent Lagardere, Joseph Dreher ve Claude Addas yazdıkları makalelerde (bk. bibl.) İbn Kasî ve Mürîdîn hareketine geniş bilgi vermişlerdir.

Hal'u'n-na'leyn'in bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Şehid Ali Paşa, nr. 1174). Eserin adı varak 6^a'da belirtildiği şekilde geçmekle beraber metin içinde İbn Kasî'ye aidiyetine

dair herhangi bir ifade yer almamakta, iç kapakta Muhyiddin İbnü'l-Arabî tarafından şerh edilen bu kitabın Ebü'l-Kâsim Ahmed b. Kasî'ye ait olduğu kaydedilmektedir. Eser "Mukaddime", "Melekütiyyât", "Firdevsiyyât", "Muhammediyyât" ve "Rahmâniyyât" adlı bölümlerden oluşmaktadır. Müellif mukaddimede Hz. Mûsâ ve Yûsuf kıssalarından söz ettikten sonra, sıralamasında üçüncü bölümde yer alan Muhammediyyât'ı Hz. Peygamber'e hürmeten birinci sıraya alarak "Salsâlâtü'l-ceres" ve "Sekînetü'n-nefs" başlıkları altında incelemiştir.

Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan (Hacı Mahmud Efendi, nr. 2396, vr. 31^b-47^b; nr. 2401) ve müellifi tesbit edilemeyen *Hal'u'n-na'leyn fi'l-vüşûl ilâ hazreti'l-cem'ayn* adlı bir risâle İbn Kasî'ye nisbet edilmişse de eserde İbn Kasî'den farklı bir kişi olarak söz edilmekte (nr. 2401, vr. 13^b), ondan sonra yaşamış olan İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) ve eserlerinin adı geçmekte (vr. 5^b, 10^a), hatta 1011 (1602) yılında Bursa'da Şeyh el-Bedr eş-Şâmî ile müellif arasında cereyan eden bir konuşmaya yer verilmektedir. Buna rağmen kütüphane kayıtlarında eserin İbn Kasî'ye nisbet edilmesi Kâtib Çelebi'nin

Ebü'l-Kâsim İbn Kasî'nin *Hal'u'n-na'leyn* adlı eserinin İbnü'l-Arabî tarafından yapılan şerhinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1174/2)

verdiği yanlış bilgidен kaynaklanmış olmalıdır (*Keşfü'z-zunûn*, I, 722). Ebû'l-Alâ el-Affî' ise İbn Kasî ve eseri hakkındaki bir yazısında (bk. bibl.) adı geçen risâlenin Kahire'de bir nüshasının bulunduğunu (Dârü'l-kütübü'l-Misriyye, Tasavvuf, nr. 693) kaydetmekte, adının ve baş kısmının *Keşfü'z-zunûn*'daki alıntılarla aynı olduğunu belirtmekte, fakat bunun Süleymaniye Kütüphanesi'nin Ayasofya bölümünde bulunan İbnü'l-Arabî şerhinin mukaddimesini ve muhtevasını tutmadığını, daha sonraki bir dönemde İbnü'l-Arabî ekolüne mensup bir kişi tarafından yazılmış olabileceğini söylemektedir. Affî'nin bu ifadelerinden Kahire nüshası ile Hacı Mahmud Efendi nüshasının aynı olduğu anlaşılmaktadır. Affî, İbn Kasî'nin asıl eserinin Şehid Ali Paşa nüshasını görmediğinden Ayasofya'daki şerhin tek nüsha olduğu, dolayısıyla eserin müstakil metninin bulunmadığı kanaatine varmış, Hacı Mahmud Efendi nüshalarından haberdar olmadığı için de aralarındaki farkı kesin biçimde ortaya koyamamıştır.

Hal'û'n-na'leyn ve iktibâsü'n-nûr min mevzi'l-kademeyn, Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve *Fuşûşü'l-hikem* şârihlerinden Şeyh Abdî tarafından şerhedilmiştir (a.g.e., I, 722). Şeyh Abdî'ye ait şerhin nüshası tesbit edilememekle birlikte *Şerhu Hal'û'n-na'leyn* başlığını taşıyan İbnü'l-Arabî şerhinin Süleymaniye Kütüphanesi'nde iki nüshası bulunmaktadır (Ayasofya, nr. 1879; Şehid Ali Paşa, nr. 1174/2). Bu şerhinde İbn Kasî'den sıkça söz eden İbnü'l-Arabî (meselâ bk. vr. 44^a, 52^b, 54^b), kitabın bütününe değil müşkil olarak gördüğü kısımlarını altı bölüm halinde toplayarak şerhetmiştir. Şârih, *Hal'û'n-na'leyn*'e bazı ilâvelerin de yapıldığını kaydetmektedir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1879, vr. 48^b). *Hal'û'n-na'leyn*'in havastan ziyade avama hitap ettiğini, eserde okuyucuyu asıl konudan uzaklaştıran sembolik bir dil kullanıldığını, bunun da İbn Kasî'nin yetkin olmayışından kaynaklandığını söyleyen İbnü'l-Arabî müellifi nakilci ve mukallit olarak tanımlamakta, onun oğluyla karşılaştığında babası hakkında sorduğu sorulara aldığı cevapların da bu kanaatini teyit ettiğini belirtmektedir (vr. 7^a). Ebû'l-Alâ el-Affî, İbn Kasî ve *Hal'û'n-na'leyn*'le ilgili makalesinde eserin geniş bir tahlilini yaparak İbnü'l-Arabî'ye ait şerhin özelliklerini ayrıntılı biçimde incelemiştir.

İbn Kasî'nin bu eseri XX. yüzyılın başlarında İsmail Hakkı İzmirli ile Şeyh Safet Efendi arasında cereyan eden tasav-

vuf merkezli tartışmalarda bâtinî te'vil-ler çerçevesinde "hal'û'n-na'leyn" ifadesinin sûfiler tarafından te'vili ele alınırken de gündeme gelmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Kâsım İbn Kasî, *Hal'û'n-na'leyn*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1174, vr. 6^a, 20^a-30^a, 34^b-37^b; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 499, 502; İbnü'l-Arif, *Miftâhu's-sa'ade ve tahkiku tarîkı's-sa'ade* (haz. Ebû Bekir Atik b. Mü'min, nşr. İsmet Abdüllatif Dendeş), Beyrut 1993, s. 207-209; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 20, 34-35, 66; İbn Sâhibüssalât, *el-Men bi'l-imâme* (nşr. Abdülhâdî et-Tâzî), Beyrut 1987, s. 22-27, 207; İbnü'z-Zeyyât et-Tâdelî, *et-Teşevvüf ilâ ricâl'i't-taşavvuf* (nşr. Ahmed et-Tevfik), Rabat 1404/1984, s. 287; İbnü'l-Arabî, *el-Fütühât*, III, 318, 423-424; a.mlf., *Şerhu Hal'û'n-na'leyn*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1879, vr. 44^a, 48^b, 52^b, 54^b; Abdülvâhid el-Merrâkûşî, *el-Mu'cib fi telhîşî ahhârî'l-Mağrib* (nşr. M. Saîd el-Uryan), Kahire 1383/1963, s. 280-281; Safedî, *el-Vâfi*, VII, 297-298; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, IV, 437; İbnü'l-Hatîb, *A'mâlü'l-a'lâm* (nşr. E. Lévi-Provençal), Beyrut 1956, s. 248-250; İbn Haldûn, *Mukaddime*, II, 468-469; a.mlf., *el-İber*, VI, 233-235; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, I, 247; *Keşfü'z-zunûn*, I, 722; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 84; *İzâhu'l-meknûn*, I, 438; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 776; M. Abdullah İnân, *Asrû'l-Murâbiûtin ve'l-Muvahhidin fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, Kahire 1383/1964, I, 9, 307-312, 321, 323, 325, 330, 416, 466; II, 742; Abdülvehhâb b. Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-Arabî*, Rabat 1403/1983, III, 257-264; İsmet Abdüllatif Dendeş, *el-Endelüs fi nihâyeti'l-Murâbiûtin fi neşri'l-İslâm fi garbi İfrîkiyyâ*, Beyrut 1408/1988, s. 47-75, 104-111, 116-117, 240, 356-362, 392, 435; C. Addas, *Ibn 'Arabî ou La quête du Soufre Rouge*, Paris 1989, s. 78; a.mlf., "Andalusî Mysticism and The Rise of Ibn Arabî", *The Legacy of Muslim Spain* (ed. Salma Khadra Jayyusi), Leiden 1992, s. 908-933; İbrâhim el-Kâdirî Butuş, *el-Mağrib ve'l-Endelüs fi 'asri'l-Murâbiûtin*, Beyrut 1993, s. 133, 163-172; Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları İlim ve Kültür Tarihi*, Ankara 1997, s. 48; Corcîs Awwâd, "Fihristü mü'ellefti Muhyî'd-dîn İbn 'Arabî", *MMAdm.*, XXX (1955), s. 396; Ebû'l-Alâ el-Affî, "Ebû'l-Kâsım b. Kasî ve kitabühü Hal'û'n-na'leyn", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, XI, İskenderiye 1957, s. 53-87; P. Nwyia, "Resâ'ilü İbni'l-'Arif ilâ aşâbi şevreti'l-mürîdin fi'l-Endelüs", *el-Ebhâs*, XXVII, Beyrut 1978-79, s. 43-56; V. Lagardere, "La tarîqa et la révolte des murîdün", *Revue de l'occident musulman et de la Méditerranée*, XXXV, Aix-en-Provence 1983, s. 157-170; Joseph Dreher, "Limâmât d'Ibn Qasî à Mertola", *MIDEO*, XVIII (1988), s. 195-210; "İbn Kasî", *İA*, V/2, s. 760; Şinâsî Altındağ, "Murâbitlar", a.e., VIII, 584; A. Faure, "İbn Kasî", *El*² (İng.), III, 816-817; P. Chalmeta, "Banü Kasî", a.e., IV, 712-713; Abdülkerim Özaydın, "Abdülmi'min el-Kûmî", *DİA*, I, 274; Erdoğan Merçil, "Ali b. Yûsuf b. Tâşfîn", a.e., II, 458; Hüseyin Lâşey, "İbn Kasî", *DMBİ*, IV, 470-472; İsmail Hakkı İzmirli, *Mustasvife Sözleri mi Tasavvufun Zaferleri mi*, İstanbul 1341, s. 38; Şeyh Saffet Efendi, *Tasavvufun Zaferleri*, İstanbul 1343, s. 110-111.

İLYAS ÇELEBİ

İBN KAYS er-RUKAYYÂT

(ابن قيس الرقيات)

Ubeydullâh b. Kays
b. Şüreyh er-Rukayyât
(ö. 75/694)

Emevîler hakkındaki
siyasî hicivleriyle tanınan
Kureyş şairi.

Yaklaşık 12 (633) yılında Mekke'de doğdu. Anne ve babası Kureyş kabilesine mensup olup soyu anne tarafından Kays b. Kilâb'da Hz. Peygamber'in soyu ile birleşir. Rukayye adında üç ayrı kadına âşık olup onlar için gazeller yazdığından İbn Kays er-Rukayyât lakabıyla tanınır. İbn Kays, Kureyş kabilesi içinde aristokrasi geleneklerine göre yetişti. Gençlik yılları Hz. Ömer ile Osman dönemlerinde geçti. Daha sonra Kureyş'teki hilâfet çekişmeleriyle aile ihtilâflarına şahit oldu. Bu konudaki duygularını dile getiren içli mersiyeler söyledi. Zübeyr b. Avvâm taraftarı olan ve Zübeyriler'e derin bağlılığı bulunan şair Mus'ab b. Zübeyr için birçok methiye ve mersiye nazmetti. Onunla birlikte Irak'a giderek vefatına kadar yanında kaldı. Abdullah b. Zübeyr'e ise cimriliği sebebiyle sadece iki beyitlik bir methiye yazmakla yetindi.

Irak'ta iken Velîd b. Abdülmelik b. Mervân'ın hanımı için yazdığı bir gazel onu öfkeliendirdi. Bunun üzerine öldürülmekten korkan İbn Kays Kûfe'ye kaçtı. Burada Kuseyyire adında tanımadığı bir kadının evine sığındı ve bir yıldan fazla bir süre onun evinde saklandı. Daha sonra Irak'tan uzaklaşan şair, Mekke ve Medine civarında bir süre dolaşmasının ardından Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib'e sığındı. Ondan Abdülmelik'in kendisini bağışlaması için aracılık etmesi ricasında bulundu. Abdullah b. Ca'fer'in aracılığıyla Abdülmelik onu affetti ve huzuruna kabul ederek methiyelerini dinledi. Ancak şairi ihsandan mahrum bıraktı. Bunun üzerine Abdullah b. Ca'fer, ona hayatı boyunca yetecek kadar para vereceğini vaad etti, ayrıca yıllık 40.000 dirhem maaş bağladı. İbn Kays, Mus'ab b. Zübeyr'in ölümünden sonra Abdülmelik'in yanında fazla kalamayıp Mısır'a gitti; Hulvân'da Abdülazîz b. Mervân'ın himayesine girdi. 75 (694) yılında burada vefat etti. Brockelmann ölüm tarihini 85 (704) olarak vermemekteyse de (*GAL Suppl.*, I, 78) bu doğru değildir.

İbn Kays şiirlerinde Kureyş'i övmüş ve Kureyşli olmakla iftihar etmiştir. Hilâfe-